

relationships with the students that promote not only the success of their joint training activities through the formation of the participants communicate appropriate level of communication skills, but mainly the creation of conditions for full development of the future.

The study of empathic abilities until recently mainly engaged researchers in social psychology and psychotherapy. In recent years, the phenomenon of empathy is considered as an important factor in overall professionalism. The author defines cognitive and emotional empathy.

In creative activities emotional empathy is preferable, because it necessarily involves sympathy and compassion.

The analysis of scientific literature on the empathy suggests that active teaching empathy is a significant quality professional educator that provides successful interpersonal interaction, which manifests itself in formed situations and dialogical communication, in a joint creative work of the teacher and pupils. One of the functions of an empathy teacher is to provide such assistance to the student in solving their problems that contribute to the development of musical abilities.

Empathy is a profound and unmistakable perception of the inner world of another person, his hidden emotions and connotations, emotional consonance with his experiences, using the whole depth understanding of man his and his interests.

Key words: *empathy, a capacity for empathy, training, personal characteristics and professional qualities of a person.*

УДК 378.147:009

Т. М. Плохута

Сумський державний університет

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ УМІНЬ САМОДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається поняття «самодіагностики», її співвідношення з поняттями «самоконтроль» і «самооцінювання». З'ясовано об'єктивні причини необхідності поєднання останніх на основі критеріально-діагностичного підходу до педагогічного вимірювання для підвищення ефективності перебігу та якості результатів самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів у навчанні гуманітарних дисциплін. Розмежовано поняття «самооцінки» та «самооцінювання». Виокремлено переваги процедури самооцінювання студентом власних навчальних досягнень. Викладено авторську позицію щодо визначення етапів формування у студентів умінь самодіагностики творчих продуктів.

Ключові слова: *педагогічне вимірювання, самодіагностика, самоконтроль, самооцінювання, критеріально-діагностичний підхід, самостійна пізнавально-творча діяльність студентів, гуманітарні дисципліни, творчий продукт.*

Постановка проблеми. Сьогодні, незважаючи на активне впровадження у ВНЗ інноваційних освітніх технологій і кредитно-модульної системи навчання, методи й форми вимірювання навчальних досягнень студентів продовжують залишатися формальними та недостатньо інформативними. Серед вагомих недоліків традиційної системи контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів слід виділити: а) знеособлений характер зазначених процедур; б) нехтування змінами, що відбуваються у внутрішній сфері особистості студента, ігнорування індивідуального просування студента в навчальному процесі;

в) недооцінювання діагностичної функції контролю та використання оцінки як методу покарання (головним об'єктом оцінювання є не знання, вміння та досягнення студента, а його вчинки, прогалини в навчально-пізнавальній діяльності та вивченні певного навчального матеріалу); д) контроль і оцінювання лише кінцевого результату, не враховуючи процес його досягнення; ж) одноманітність, стереотипність у методах і формах контролю й оцінювання тощо; з) відсторонення самих студентів від контролю та оцінювання власних навчальних здобутків.

Аналіз актуальних досліджень. Діагностика, контроль і оцінювання навчальних досягнень учнівської молоді були й залишаються об'єктом досліджень провідних науковців (І. Булах, Я. Коменський, Ш. Амоношвілі, І. Лернер, В. Лозова, Н. Тализіна та ін.). Актуальності також набувають проблеми вимірювання результатів самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів (О. Божович, А. Король, М. Лазарєв, А. Хуторський та ін.). Останнім часом прихильну увагу науковців (Г. Ладощина, Н. Леоненко, У. Боднар та ін.) пригортає роль самих студентів у контрольній діяльності.

Актуальність цього дослідження зумовлена недостатнім вивченням проблеми визначення адекватних, конкретизованих згідно з вимогами особистісно зорієнтованого евристичного навчання контрольної діагностичних критеріїв для об'єктивного, всебічного, оперативного оцінювання рівня особистісного просування кожного студента в самостійній пізнавально-творчій діяльності. Українським важливим на сьогодні залишається активне залучення самих студентів до контрольної діагностичної діяльності, що, на нашу думку, не лише підвищить об'єктивність зазначених процедур, але і якість навчання в цілому.

Мета статті – розкрити особливості формування у студентів умінь самодіагностики результатів самостійної пізнавально-творчої діяльності. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити такі **завдання**: з'ясувати сутність і співвідношення понять «самодіагностика», «самоконтроль», «самооцінювання»; розмежувати поняття «самооцінка» і «самооцінювання»; виокремити переваги процедури самооцінювання; визначити етапи формування умінь самодіагностики, самоконтролю, самооцінювання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць (О. Божович [1], О. Демченко [2], А. Король [3], М. Лазарєв [4], І. Підласий [5], А. Хуторської [7] та ін.) з предмету дослідження дозволив встановити таке співвідношення провідних понять: самодіагностика – самоконтроль – самооцінювання, де складові зазначеного ланцюжка існують у діалектичній єдності і взаємодоповнюють одна одну. На підтвердження даного твердження, зазначимо, що діагностика виконує контролюючу функцію, контроль – діагностичну, а логічним завершенням цих процедур є об'єктивне оцінювання.

Ураховуючи базовий принцип евристичного навчання – принцип суб'єктності, рівноправних відносин між викладачем і студентами, останні мають активно залучатися до участі й у контрольній діяльності (з діагностичним компонентом). У процесі навчальної діяльності в цілому й самостійної пізнавально-творчої діяльності зокрема, її суб'єкт-студент через свої відчуття та сприйняття отримує інформацію про досягнені результати. Таким чином, забезпечується зворотній зв'язок. Останній дозволяє порівнювати уявний образ бажаного результату навчально-пізнавальної діяльності з тим, що реально виходить по її завершенні.

У наведеній вище тріаді (самодіагностика – самоконтроль – самооцінювання) заключним елементом виступає термін «самооцінювання», який на відміну від поняття «самооцінка», залишається практично нерозкритим феноменом сучасної вузівської (і не тільки вузівської) освіти. Теорія самооцінки, що розуміється як «уявлення людини про своє відчуття власної важливості й оцінювання себе та власних якостей, почуттів, достоїнств і недоліків» [11] не втрачає актуальності вже багато років. Самооцінювання ж не достатньо розроблене навіть на рівні концепту.

Поняття «самооцінювання» (з англ. self-evaluation) одними з перших використали Ф. Канфер (F. Kanfer) і Д. Мейченбаум (D. Meichenbaum) у межах поведінкової теорії самоконтролю. Автори визначають його як процес застосування певних критеріїв до даних, отриманих у самосприйнятті. У результаті кожного окремого акту самооцінювання виносяться судження про ступінь досягнення очікуваного результату [8; 10].

В. Кленовський (V. Klenowski) дефінує цей термін як «оцінка або судження про «вартість» своєї діяльності й виявлення своїх сильних і слабких сторін із метою поліпшення своїх результатів навчання» [9, 146]. Це визначення підкреслює меліоративний потенціал самооцінювання й акцентує увагу на його діагностичному аспекті.

Під час опитування викладачів ВНЗ встановлено, що вони достатньо часто залучають студентів до оцінювання власних робіт, проте з іншого боку висловлюють сумніви в цінності й точності студентського самоврядування щодо процесу оцінювання. Викладачі побоюються, що деякі студенти можуть мати завищені уявлення про свої досягнення, можуть бути мотивовані власними інтересами, що, у свою чергу, може призвести до інфляції оцінок. Як результат, викладачі задаються такими питаннями: 1. Чи є самооцінювання надійним і валідним способом оцінювання? 2. Чи поліпшує самооцінювання успішність навчання студентів? 3. Які переваги та недоліки самооцінювання? 4. Яким чином співвідносяться самооцінювання студентів (внутрішнє оцінювання) й оцінювання викладачем (зовнішнє оцінювання)?

Відповідаючи на перше запитання, зазначимо, що під надійністю розуміється стабільність отриманих оцінок у процесі використання

вимірювального інструментарію. У ході експерименту доведено, що внутрішня стабільність самооцінки й результатів отриманих під час студентського самооцінювання за виконання різних типів завдань, як правило, висока. Стабільність оцінок не значно змінювалася впродовж короткого відрізка часу (після завершення роботи, після перегляду робіт інших студентів, після визначення найкращих і найгірших робіт), проте деякі відхилення фіксувались у межах довготривалих термінів (наприклад, різнилися результати самооцінювання в поточному місяці та попередньому). Таким чином, докази на підтвердження надійності самооцінювання є позитивним з огляду на стабільність оцінок залежно від зміни завдань і вмінь, що активізуються під час їх виконання, та за умов проведення вимірювання власних досягнень студентів протягом коротких періодів часу.

Важливим питанням була ступінь валідності самооцінювання. Остання означає узгодженість із судженням викладача, що традиційно вважається золотим стандартом, або середнім рейтингом (зазвичай середнє арифметичне значення, що визначається декількома «суддями» і є більш об'єктивним). Дослідження валідності самооцінювання студентів показують неоднозначні результати. Так, у третині випадків бали за результатами самооцінювання співпали з оцінкою викладача. Проте деякі викладачі піддали сумніву подібні дослідження та зазначили, що не завжди до уваги беруться такі вагомні аспекти як узгодженість критеріїв оцінювання між викладачем і студентами, змішування зусиль студентів з їх реальними досягненнями, неврахування в кінцеве оцінювання балів за самооцінювання.

Практика показала, бали за самооцінювання, як правило, вищі за рейтинги викладачів. Подібна статистика пояснюється, з одного боку, здатністю учнівської молоді переоцінювати свої здібності, з іншого – студенти й викладачі можуть по-різному інтерпретувати одні й ті самі критерії. Подібна неузгодженість пояснюється декількома причинами, серед яких: невміння студентів застосувати контрольні-діагностичні критерії оцінювання, особиста зацікавленість у підвищенні власних цифрових показників навчальних досягнень (у кількісному еквіваленті, не в якісному), суб'єктивність і ненадійність оцінок викладача тощо.

Максимальна узгодженість між оцінками викладача та студента досягалася лише тоді, коли студентів навчили правильно оцінювати власну роботу, коли студенти володіли знаннями про зміст об'єкту діагностики й оцінювання, коли студенти дізнавалися, що бал за результатами самооцінювання буде порівнюватися з оцінкою викладача, одногрупників або експертів.

Ще однією із системних помилок процедури самооцінювання було те, що студенти включали в оцінювання своїх робіт інформацію, яка не доступна для викладача. Так, один студент небезпідставно зазначив:

«Викладач бачить лише результат Вашої діяльності. Він порівнює його з результатами інших студентів у групі. І лише Ви знаєте скільки зусиль доклали до виконання завдання».

Виникло доцільне запитання, що слід зробити, щоб урахувати під час дуже часто «невидимі», але надзвичайно вагомі зусилля студентів? У межах нашого дослідження ми дійшли висновку, що вкрай необхідно вимірювати процес виконання евристичного тестового завдання (ЕТЗ) за визначеними нами критеріями: 1) організація діяльності щодо розв'язання ЕТЗ (складання плану діяльності, визначення основних етапів діяльності, дотримання термінів виконання ЕТЗ); 2) уміння ставити запитання (кількість поставлених пізнавальних запитань у процесі розв'язання ЕТЗ та під час консультацій із викладачем, якість пізнавальних запитань); 3) робота з науковою літературою (кількість опрацьованої літератури та якість її анотування, оформлення списку використаних джерел відповідно до чинних вимог); 4) кількість і якість відвіданих консультацій [6].

У ході експерименту дійшли висновку, що самооцінювання достатньо позитивно впливає на навчальні досягнення студентів, якщо останні заздалегідь проінструктовані викладачем щодо методики його застосування.

Студенти експериментальних груп під час опитування зазначили, що позитивно ставляться до самооцінювання (порівняно з оцінюванням, що проводиться лише викладачем) і виділили такі його переваги:

1) використовуючи самооцінювання, студенти краще розуміють, що від них вимагається, оскільки вони самі беруть участь у розробці комплексу контрольних-діагностичних критеріїв;

2) студенти вважають урахування балу за результатами самооцінювання в кінцеву оцінку за виконану роботу більш чесним, тому що остання включає такий вагомий критерій як зусилля, які студент доклав до виконання завдання (ця складова, як правило, не враховується викладачем під час оцінювання);

3) самооцінювання дозволяє студентам проаналізувати перебіг самостійної діяльності, скорегувати мету, завдання, визначити причини помилок, недоліків, утруднень, тим самим покращити якість роботи, що виконується.

Процедура самооцінювання також дозволила студентам сконцентрувати увагу на власних досягненнях, надала можливість порівняти їх із попередніми своїми досягненнями, а не досягненнями інших студентів, що значно мотивувало студентів до навчальної діяльності пізнавально-творчого характеру.

Повідомляючи критерії оцінювання студентам, викладач робив власні вимоги більш зрозумілими для студентів, акцентуючи увагу на вагоміших деталях навчання в цілому або завдання зокрема. У результаті

процес навчання був більш цілеспрямованим і продуктивним. Обговорення результатів самооцінювання студента з викладачем надавало останньому інформацію щодо способу мислення студента, його утруднень. Отримана інформація успішно використовувалася викладачем для зміни тактики навчання.

На основі аналізу результатів анкетування констатували низький рівень сформованості в українських студентів умінь самодіагностики, самоконтролю та самооцінювання перебігу й результатів навчально-пізнавальної діяльності. Вирішення цієї проблеми пов'язане з цілеспрямованим включенням студентів у процедуру самодіагностики. Для цього було використано стратегію, яка складається з 4 етапів: 1) залучення студентів до розробки контрольних-діагностичних критеріїв оцінювання; 2) навчання студентів користуватися цими критеріями (на прикладі оцінювання запропонованої викладачем пізнавально-творчої роботи); 3) залучення студентів до аргументованого обговорення розбіжностей у оцінках отриманих у процесі внутрішнього оцінювання (самооцінювання) та зовнішнього оцінювання (оцінювання інших студентів (взаємооцінювання) та оцінювання викладача); 4) допомога студентам у використанні отриманих даних для розробки подальших корекційних дій.

Активна участь студентів у діагностичній і контрольній-оцінній діяльності дала їм змогу: краще зрозуміти навчальний матеріал, коригуючи при цьому помилки однокласників; постійно та наполегливо контролювати й адекватно оцінювати власні досягнення; за допомогою самоконтролю й самооцінювання – краще спланувати свій час і свою роботу; свої успіхи спостерігати й бачити самому, а не чекати на їх оцінювання викладачем; частіше отримувати оцінки; прямий зв'язок навчання з практикою – застосовувати вивчене, щоб оцінити успіхи іншого; покращити власні навчальні досягнення.

Самодіагностика, самоконтроль і самооцінювання сприяли розвитку внутрішньої мотивації до навчання. Вони були важливими складовими самостійного навчання й самоактуалізації особистості. Контролюючи й оцінюючи власні знання та вміння, студенти краще усвідомили свої успіхи та проблеми в навчанні. Такий вид оцінювання позбавлений авторитаризму й дозволив переорієнтувати навчальний процес на розвиток особистісних якостей і здібностей студента.

Діагностика навчальних досягнень студентів з урахуванням шляхів і способів їх досягнення, аналізу, виявлення динаміки, прогнозування розвитку навчальної діяльності допомогли викладачеві, ураховуючи особистісні зміни кожного студента, цілеспрямовано управляти навчальним процесом. За таких умов оцінка перестала бути зовнішнім фактором впливу на студента та стимулювала навчальну діяльність. Критерії оцінювання адаптувалися до потреб розвитку особистості кожного

студента та включали в себе індивідуальні особливості та специфічні інтереси студента. Таке оцінювання дало можливість поєднати реальність із внутрішніми устремліннями студента, стало однією зі сфер співробітництва між студентом і викладачем.

Висновки. Таким чином, у контексті ідей особистісно зорієнтованого евристичного навчання з пріоритетом пізнавально-творчої самостійності студентів і діагностичного підходу до вимірювання їх навчальних досягнень, проблема контролю й оцінювання набувають нового змісту: студент перетворюється з об'єкта контрольної діяльності викладача на її повноправного суб'єкта, самоконтроль і самооцінювання стають невід'ємними складовими педагогічної діагностики, змінюються й пріоритети в розробці критеріїв, показників і рівнів якості пізнавально-творчих здобутків студентів.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо розробку комплексу критеріїв для всебічної та оперативної самодіагностики різних видів пізнавально-творчих робіт студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка / Л. И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – С. 7–44.
2. Демченко О. М. Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. М. Демченко. – Х. : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2008. – 20 с.
3. Король А. Д. Диалог в образовании : эвристический аспект : научное издание / А. Д. Король. – М. : ЦДО «Эйдос», Иваново : Издательский центр «Юнона», 2009. – 260 с.
4. Лазарев М. О. Творча самореалізація майбутнього вчителя в евристично-модульному навчанні / М. О. Лазарев // Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології : монографія. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – С. 117–151.
5. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів / І. П. Підласий. – К. : Україна, 1998. – 343 с.
6. Плохута Т. М. Евристичне тестове завдання як ефективний засіб діагностики й оцінювання самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів / Т. М. Плохута // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : збірник наукових праць. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2011. – Вип. 35. – С. 97–107.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
8. Kanfer F. H. Self-management methods / F. H. Kanfer, A. P. Goldstein // Helping People Change. – N.-Y., 1975. – P. 334–389.
9. Klenowski V. Student self-evaluation processes in student-centred teaching and learning contexts of Australia and England / V. Klenowski // Assessment in Education. – 1995. – № 2 (2). – P. 145–163.
10. Meichenbaum D. Cognitive modification of test anxious college students / D. Meichenbaum // Consulting and Clinical Psychology. – 1972. – № 39. – P. 370–380.
11. Noonan B. Peer and self-assessment in high schools / B. Noonan, C. Duncan // Practical Assessment, research and evaluation. – 2005. – № 10 (17).

РЕЗЮМЕ

Плохута Т. Н. Формирование у студентов умений самодиагностики результатов познавательного-творческой деятельности.

В статье рассматривается понятие «самодиагностики», ее соотношение с понятиями «самоконтроль» и «самооценивание». Выяснены объективные причины необходимости сочетания последних на основе критериально-диагностического подхода к педагогическому измерению для повышения эффективности протекания и качества результатов самостоятельной познавательного-творческой деятельности студентов в обучении гуманитарным дисциплинам. Разграничены понятия «самооценки» и «самооценивания». Выделены преимущества процедуры самооценивания студентом собственных учебных достижений. Представлена авторская позиция относительно определения этапов формирования у студентов умений самодиагностики творческих продуктов.

Ключевые слова: педагогическое измерение, самодиагностика, самоконтроль, самооценивание, критериально-диагностический подход, самостоятельная познавательного-творческая деятельность студентов, гуманитарные дисциплины, творческий продукт.

SUMMARY

Plokhuta T. Forming students' skills of self-diagnostics of the results of cognitive and creative activity.

The article deals with the concept of self-diagnostics and its relationship to the concepts of self-control and self-evaluation.

Despite the fact that the idea of self-diagnostics (self-control and self-evaluation) is not new, experience shows that they are almost never used in higher educational institutions of Ukraine. A significant reason for this is the lack of theoretical and practical investigation of problems of formation of students' result measurement skills especially in the condition of heuristic education with the priority of independent self-learning cognitive and creative activities. Pedagogical control and evaluation should have a diagnostic character to help predict possible difficulties of student's activity and promote the development of their cognitive and creative skills.

Teachers often conduct the process of diagnostics, control and evaluation of students' learning activities alone. Generally students are just objects of pedagogical measurement: they are not involved in this work and not always taught to use these methods. The criteria by which the teacher evaluates learning achievement of students are hardly known to them. Sometimes teachers themselves are not aware of the applied measurement criteria and the results of evaluation often depend on circumstances and the teacher's mood, which influences his or her subjective attitude towards the student's individuality. As a result, graduate students do not possess the skills of self-diagnostics, self-control and self-evaluation.

Objective reasons based on a combination of the criteria-diagnostic approach to pedagogical measurement have been found necessary to improve the processing and results of independent cognitive and creative activities of students in teaching humanities. The definitions of «self-esteem» and «self-evaluation» have been separated. The benefits of student's self-evaluation procedures have been determined. During the experiment the author came to the conclusion that self-evaluation has a positive effect on academic achievements of students, if they have been previously instructed by the teacher according to the method of its application. The procedure of self-evaluation also allowed students to focus on their own achievements, gave the opportunity to compare them with their previous achievements. The article presents the author's position on the definition of the stages of formation of students' self-diagnostic skills of creative products.

Key words: *pedagogical measurement, self-diagnostics, self-control, self-evaluation, criteria-diagnostic approach, independent cognitive and creative activity of students, humanities, creative product.*

УДК 378.147:22

І. І. Проценко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті узагальнено змістовно-процесуальні характеристики поняття «діалогічна культура» студентів – майбутніх педагогів у контексті сучасних стратегічних принципів модернізації їх загальнонаукової та професійно-педагогічної підготовки; обґрунтовано значення методологічної, інформаційної, дослідницької культури як основи розвитку діалогічної культури студентів у навчально-пізнавальній діяльності; визначено сукупність педагогічних умов, що забезпечують системний розвиток діалогічної культури в процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Ключові слова: *діалог, діалогічність, діалогічне спілкування, діалогічна взаємодія, навчальний діалог, діалогічна культура, майбутні педагоги, сучасні стратегічні принципи, навчально-пізнавальна діяльність.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку національної системи освіти характеризується кардинальними змінами. В освітній стратегії пріоритетною стає гуманістична парадигма. Сьогодні можна констатувати, що оформлюється ідеал гуманної демократичної школи, орієнтованої на особистість. Довіра до дитини, навчання без примусу й покарань, співпраця дітей і дорослих, творча праця, дослідницький пошук, можливість вибору діяльності та розуміння відповідальності за свій вибір – основні ціннісні установки нової школи.

З переходом до гуманістичної парадигми освіти, спрямованої на підтримку дитини в її розвитку й саморозвитку, на порядок денний виходять якісно нові вимоги до особистості вчителя. Перед вищою педагогічною освітою постає задача підготовки фахівців, які здатні розуміти й приймати внутрішній світ дитини, прагнуть організувати взаємостосунки на основі діалогу, володіють уміннями будувати відкриті відносини, готові до адекватного педагогічного спілкування з учнем у процесі спільної з ним діяльності, до максимальної реалізації здібностей учня. Така професійна гуманістична позиція має забезпечуватися віддзеркаленням певних світоглядних поглядів педагога. У цьому контексті все більша увага надається педагогічній взаємодії, яку гуманістична педагогіка визнає найефективнішим засобом досягнення взаєморозуміння, узгодженості позицій учасників навчально-виховного процесу, де базовою формою комунікації виступає саме діалог.